

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН РЕГИОНДОРДУ ӨНҮКТҮРҮҮ САЯСАТЫНЫН
АЛКАГЫНДА ЖАЛАЛ-АБАД ОБЛУСУНУН ӨНҮГҮҮСҮНҮН БАГЫТТАРЫ
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ ЖАЛАЛ АБАДСКОЙ
ОБЛАСТИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
MAIN DIRECTIONS OF THE REGION S ECONOMIC JALAL-ABAD REGION
DEVELOPING IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF KYRGYZ REPUBLIC

Зулпукаров А. – э.и.д., профессор ЖАМУ,
Садыралиев Ж. – э.и.к., доцент,
Финансы жана кредит кафедрасы ЖАМУ

Аннотация: Региондорду өнүктүрүүдө Жалал-Абад областынын келечектеги өнүктүрүүсүнүн багыттары аныкталып, кластерлери түзүлдү. Макроэкономикалык абал туруктуу.

Аннотация: В развития регионов Кыргызской Республики, основные направления развития экономики Жалал-Абадской области. Создан кластер развития. Макроэкономическая состояния стабильная.

Annotation: At the developing regions of Jalal-Abad region compiled future economic development of directions, clusters. Natural resources are rich of region, we must use it effectively. The macroeconomic state is stable.

Ачкыч сөздөр: Регион, жаратылыш байлыктары, макроэкономика, ресурс, экономика.

Ключевые слова: регион, богатства природы, макроэкономика, ресурс, экономика.

Key words: region, natural resources, macroeconomic, resource, economic.

Жалал-Абад облусу Кыргыз Республикасынын түштүк-батыш тарабына жайгашып, Фергана өрөөнүнүн тоолорго тутамдаш болуп кеткен түндүк бөлүгүнөн орун алган. Жалпы аянты 33,7 миң. км.² түзөт. Түндүк жагынан Талас тоолору аркылуу Талас облусу менен, түштүк-батышынан Өзбекстан мамлекети, чыгыштан Нарын, түндүк-чыгышынан Чүй, түштүгүнөн Ош облустары менен чектешет. Ош облусунан сырткары республиканын башка облустары менен автоунаа каттамы аркылуу негизинен Бишкек-Ош автожолу аркылуу жүргүзүлөт.

Облустун аймагында чоң суу бөлгүчтөр (бийик тоолор) жайланышып чоң дарыялар, агын суулар облусту аралап агып өткөнү менен, суунун нугу төмөн жайланышып айыл чарбасына пайдаланууга ыңгайсыз абалды түзөт. Натыйжада облустун көп айдоого мүмкүн болгон аянттары суу жетпей, кургакчыл болуп калат да, дыйканчылыкты толук кандуу жүргүзүүгө мүмкүндүк бербейт.

Областын аймагы тоолуу болгондуктан тез тез болуп туруучу табигый кырсыктар (сел, көчкү, суу каптоо ж.б.) менен коштолуп турат, натыйжада Жалал-Абаддын жашоочулары башка облустун калкына караганда көбүрөөк табигый кырсыгына учурап, зыян тартышат.

Облус сегиз административдик – аймактык райондорго бөлүнөт, 4 облустук, 4 райондук маанидеги шаарлар, 6 шаар тибиндеги кыштактар, 69 айылдык округдар, 442 дөн ашык элдүү пункттарга ээ. Облустун административдик борбору –Жалал-Абад шаары. Облустун аймагында 1190,0 миң калк жашайт. Көп улутуу, өзбек улутунун диаспорасы чоң жана облустун калкынын 24,9 % түзөт. Облус төрөлүүнүн деңгээли боюнча

республикада алдыңкы орундарда турат. Калктын санынын салыштырмалуу тез өсүшү экономикага жана социалдык сферага да басым жасап, керектөөлөр өсүп баратканын билдирет.

Жалал- Абад облусунун аймагында кол тийбеген жаратылышы, экзотикалык өсүмдүктөрү, түрдүү жаныбарлар дүйнөсү менен айрымаланган бир нече жаратылыш коруктары (заповедниктер) жайгашкан. Туристтерди кооздугу менен өзүнө тарткан бир нече тоолуу көлдөрү бар. Мындан сырткары облустун аймагында диний жагынан сыйынууга ылайыкташтырылган “ыйык” мазарлар (Сафед- Булан, Ыдырыс пайгамбар жайы, Ак-Тайлак ата, Падыша -Ата ж.б.) жайгашкан. Облустагы туризм негизинен кошуна жайгашкан Кыргызстандын облустары менен Өзбекстандагы керектөөчүлөргө багытталган. Эгер мамлекеттер аралык келишимдер түзүлсө, чек ара маселеси туруктуу чечилсе кошуна өлкөлөрдөн келген туристердин аягы тыйылбас эле. Облустун аймагы менен улуу Жибек Жолунун Жалал- Абад –Эркечтам- Кашкар каттамы өтөт.

Жаратылыш ресурстары: Облустун аймагынан Нарын дарыясы агып өткөндүктөн өтө көп суу-энергетикалык ресурстарын пайдаланууга мүмкүнчүлүк бар, мындан сырткары көмүрдүн, мунайдын, газдын, алтындын, алюминийдин, жездин, коргошундун, цинктин, калайдын, сурьманын, молибдендин, асбестин, курулуш материалдарынын, воллостаниттин, туздун, жер астындагы жылуу-минералдык суулардын запастарына ээ. Алардан башка да, уникалдуу жаңгак-жемиш токойлору жана дары чөптөрүнүн мекени болуп эсептелинет.

Макроэкономикалык абал: Изилдөөлөр көрсөткөндөй Жалал-Абад облусу жетиштүү социалдык-экономикалык потенциялы жана ага ылайыктуу базасы бар регионго кирет, облустун аймагында өнөр жайдын бардык тармактарын чагылдырган, электроэнергетика, электроника, кийим тигүү, пайдалуу кен байлыктарын чалгындоо жана казып алуу (алтын, мунай, газ, көмүр ж.б.), айыл чарба продукцияларын кайра иштетүү жана курулуш материалдарын өндүрүү менен аракеттенген ишканалар орун алган.

Облустагы ири өнөр жай ишканаларына Токтогул, Күрп- Сай ГЭСтери (каскад), Таш-Көмүр шаарындагы, Шамалды -Сай поселогундагы “курулуп жаткан ишканалар” ГЭСи, АО”Майлуу- Суу электр лампалар заводу”, “Кыргызнефтегаз”, “Нур”, ”Келечек”, “Достук”, алтын кенин казып алуучу “Макмалалтын” комбинаты, мунайды кайра иштетүүчү биргелешкен “Кыргыз Петролеум компани”, көмүр казуучу ЖЧК “Тегене”, ун чыгаруучу ОсОО “Дан Юг”, ОсОО “Мариям” ишканаларын кошууга болот. Облуста алтынды казып алуу тармагы келечектүү тармак болуп калат, анткени алтынды казып кайра иштетүүчү “Казакмыс Голд Кыргызстан” “Фулд Голд Майнинг” деген ири ишканалар курулуп бүтүп иштеп жатышат. Облустун социалдык-экономикалык абалы жөнүндөгү маалыматтар төмөндөгү 1-таблицада көрсөтүлгөн.

Таблица 1. Жалал-Абад облусунун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн негизги көрсөткүчтөрү

Көрсөткүчтөр	2006	2007	2008	2011	2017
Калкт.саны,жыл этегине,миң адам	973,4	980,0	993,7	1036,6	1190
Калктын табих. өсүшү 1000 адамга	17,8	19,0	19,7	24,2	20,3
Ички дүң продукция (ИДП) млрд. сом	13,6	16,1	22,6	32,8	52,6
Өнөр жай продукциясы физик көлөмдүн индекси (ФКИ) %	101,3	105,5	91,5	116,2	102,2
Негизги капиталга инвестиция учурдагы баа менен млн.сом	1951,6	2317,6	3969,9	4738,3	20372

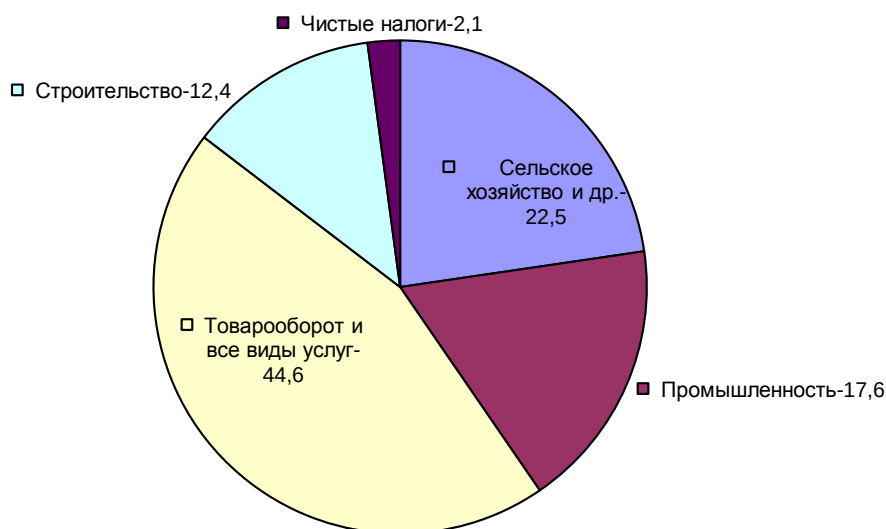
Орточо бир жанга акчалай киреше, бир айга сом менен	698,9	1023,8	2053,3	2672,5	3554,7
1 жанга акчалай киреше, мурунку жылга % менен	99,1	116,0	115,0	115,4	133
Орточо номиналдуу бир айлык эмгек акы, бир адамга, сом менен	2511,4	3243,4	4467,2	8148,7	19930

Маалымат булагы: Жалал-Абад обл. статистика башкармалыгынын маалыматы.

Жогоруда көрсөтүлгөн таблицадагы маалыматтар боюнча акыркы алты жылда бардык көрсөткүчтөр өсүү тенденциясына ээ.

Региондун экономикалык жана инвестициялык потенциалдарынын деңгээлин өндүрүштүн, чарбанын ар түрдүү тармактан турганы структурасы аркылуу дагы мүнөздөсө болот.(сүрөт 1)

Жалал Абад областынын ички дүң продукциясынын структурасы 2016ж.

ИДПнын курамында акыркы жылдары сезилерлик структуралык өзгөрүүлөр болуп жатат, анткени (2000-жылга салыштырмалуу) соода жана акылуу кызмат көрсөтүүнүн салыштырма салмагы 4,5% дан 44,6 % га чейин өстү. Дүйнөлүк рынокто кызмат көрсөтүүнүн түрлөрүнүн өсүшү бизде да кызмат көрсөтүүнүн жаңы түрлөрүн кошту, айрыкча социалдык тармакта калкка акылуу кызмат көрсөтүүнүн түрлөрү көбөйүп, көлөмү чоңойду, ошону менен катар Бишкек-Ош, алтернативалуу Жалал-Абад-Балыкчы автожолунун биздин областын аймагы менен өтүшү да тейлөө кызматын көбөйтүүгө түрткү берди. Келечекте бул трассанын эки жагына заманбап кемпинг, мейманкана ж.б. кызмат көрсөтүүчү жайлар кайрадан курулушу бул көлөмдү дагы көбөйтөт деп ойлойбуз. Облусубуз туристтик кызмат көрсөтүү боюнча да потенциалдуу субъект болуп эсептелинет демек калкка акылуу кызмат көрсөтүү менен туристтик кызмат көрсөтүү да региондун бир приоритетүү тармагы болуп каларын анализ көрсөтүүдө.

2017-жылдын 1-январына карата Жалал Абад областында жалпысы 139,8 миң ар кандай статистикалык субъекттер, а.и. 12621 юридикалык жак болуп эсептелген чарбалык субъекттер катталган, ал эми а.и. 3288 чарбалык субъекттер (26%) иштеп жаткандар болуп

эсептелинет. Жалпы катталган статистикалык субъекттердин ичинен; 0,8% мамлекеттик менчиктегилер, 1,0% коммуналдык менчиктегилер, 98 % негизин жеке менчик түзгөн менчиктин башка формалары. Чарба жүргүзүүчү субъекттердин саны облуста күн санап өсүүдө. Алардын эң көп үлүшү айыл чарбасына, чекене соода жүгүртүүгө, көп түрдүү кызмат көрсөтүүгө, кайра иштетүү өнөр жайына таандык болууда.

Облустун аймагындагы чалгындалган жана пайдаланып жаткан жаратылыш кен байлыктарынын запастарын, туризмдин потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрүн, эмгек ресурстарынын өзгөчөлүгүн (менталитетин) эске алып облустун экономикасынын приоритеттүү тармактары төмөнкүлөр деп атоого болот жана сунуш кылабыз:

- айыл чарбасы (анын ичинде айыл чарба продукцияларын кайра иштетүү өнөр жайы),

- өнөр жайы (анын ичинде энергетикалык, тоо кендерин иштетүү, электротехникалык жана жеңил өнөр жайы),

- соода, тейлөөлөр төлөмү жана туризм.

Жалал-Абад областы Кумтөрдү кошпогондо республикада ИДПнын көлөмү боюнча 3-орунда турат, бул деген сөз областыбыздын экономикалык потенциалы башка региондорго, айрыкча Ош областына салыштырмалуу “Жалал Абад облусунун өнүгүүсүнүн илимий негиздери” деп аталган илимий брошюрада [90] профессор Т.Койчиев жетектеген көз каранды эмес эксперттердин бир группасы 1998-жылдын жыйынтыгы менен онго жакын экономикалык көрсөткүчтөрдү пайдаланып Кыргызстандын региондорунун инвестициялык рейтингин аныктап чыгышкан, алардын эсептөөсү боюнча Жалал Абад облусу Чүй облусунан жана Бишкек шаарынан кийинки 3-рейтингге ээ болгон.

Региондордун экономикасынын структурасын анын инвестициялык потенциялына, экономикалык приоритеттерине карап кайра куруу, аны стабилдештирүү, өстүрүү жана туруктуу экономикалык өсүүсүн камсыз кылуунун негизги шарты бул, инвестицияны тартуу эсептелинет. Ушул мезгилге чейин облуска тартылган инвестициянын көлөмүнө, багытына, булактарына азыноолак анализ кылып көрөлү, облуска 2017-жылы негизги капиталга 20,4 млрд.сом инвестиция тартылган ал эми бул көрсөткүч 2011-жылы 4,7 млрд. сомду гана түзгөн же акыркы алты жылда 4,3 эсеге көп тартылган. Бул деген сөз облустун инвестициялык ийкемдүүлүгү, жагымдуулугу жогору экендигинен кабар берип турат.

Жалал Абад облусундагы район шаарлардын социалдык-экономикалык потенциялын же жаратылыш ресурстары менен камсыздалышын, азыркы инфраструктурасын жана географиялык, климаттык өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу менен райондордун экономикасын өнүктүрүүнүн приоритеттүү багыттары, кластерлер төмөнкүлөр деп аныктоого болот жана өнүгүү стратегиясын түзүүдө жетекчиликке алууга сунуш кылабыз.

1. Чаткал, Тогузторо, Алабука райондору: мал чарбачылык, тоо кендерин казып чыгаруу сектору, атап айтканда, алтын, көмүр казуу жана минералдык сырьелорду кайра иштетүү, туризмди өнүктүрүү.

2. Токтогул району: аарычылык, балык багуу, мал чарбачылыгын өнүктүрүү, Камбарата – 1,2 ГЭСтердин курулушуна жардам кылуу, айыл чарба өсүмдүктөрүн өстүрүүнү жана аларды кайра иштетүүнү күчөтүү.

3. Базаркоргон району: пахта сырьелорун, мөмө-жемиш өсүмдүктөрүн өстүрүү, аларды ордунда кайра иштетүү, туризмди өнүктүрүү.

4. Ноокен району: нефти өндүрүүнү, газ, текстиль өнөр жайын өнүктүрүү жана пахта сырьесунун түшүмдүүлүгүн жогорулатуу, кайра иштетүү, мөмө-жемиш өсүмдүктөрүн өстүрүүнү өнүктүрүү.

5. Сузак району: пахта эгүүнү өнүктүрүү, көмүр казууну, май алынуучу өсүмдүктөрдүн көлөмүн кеңейтүү (күн карама), аларды ордунда кайра иштетүү, туризмди өнүктүрүү, дан уруктарынын жогорку сортторун даярдоо мөмө - жемиш, жаңгак токоюнун түшүмдүүлүгүн көбөйтүү.

6. Аксы району: мал чарбачылыгын өстүрүү, мөмө-жемиш өстүрүүнүн көлөмүн кеңейтүү жана аларды ордунда кайра иштетүү, туризмди өнүктүрүү.

7. Жалал -Абад шаары: курулуш материалдарын өндүрүүнү өнүктүрүү, текстиль жана тигүү өнөр жайын өстүрүү, туризм жана ден соолукту чыңдоочу комплекстерди иштетүүнү жакшыртуу, чакан орто бизнестин (ЧОБдун) мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүү.

8. Майлууусуу шаары: ЭЛЗ да электр лампасын өндүрүүнүн көлөмүн жогорулатуу, «Изолит» заводун кайра иштетүүнү баштоо, тигүү фабрикаларын жандандыруу, чакан жана орто бизнестин мүмкүнчүлүгүн өнүктүрүү, ишкерлерди тартуу.

9. Каракөл шаары: Электр энергиясын стабилдүү иштеп чыгаруу, Камбарата-1,2 ГЭСтеринин курулушуна жардам берүү.

10.Ташкөмүр шаары: энергетика тармагы, «Кристалл» МАКнун өндүрүшүнүн туруктуу иштешин камсыздоо жана жарым кристалл кремний өндүрүшүн, цемент, таш иштетүүнү күчөтүү.

Жогорудаг райондордун экономикалык өнүгүү приоритеттерин негиз кылып алып облустун экономикалык приоритеттери иштелип чыккан, демек аларды турмушка ашыруу үчүн район шаарлардын инвестициялык жагымдуулугун көтөрүп, инвесторлорду тартуу үстүндө иш жүргүзүү, ар бир жергиликтүү бийликтин алиппеси болуп калууга тийиш.

Жалал Абад облусунун. приоритеттүү тармактардын проблемалары белгиленди. Кезек ушул тармактарга илимий негизделген инвестициялык салымдарды салуу, региондун экономикасынын өнүгүшүнө мамлекет, ички жана чет элдик инвесторлор тартыла турган регионалдык саясатты рационалдуу жүргүзүүдө калып олтурат.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. 31 март 2009-жыл УП №183 “Өлкөнүн 2009-2011 жылдарга өнүгүү стратегиясы жөнүндө”
2. Комплексная Основа Развития Кыргызской Республики до 2010 года. Общенациональная стратегия, Бишкек-2001.
3. Научные основы Комплексного развития Джалал Абадской области, Бишкек-Джалал Абад-2002.
4. Койчуев Т. К «Избранные сочинения» (I-III) тома г. Бишкек 2007 г
5. Региональная экономика: учебник / под редакцией В.И.Видяпина, М.В.Степанова.- М.ИНФРА-М, 2008, -666с.
6. Стратегия устойчивого развития КР на 2018-2040гг.(Таза коом, жаңы доор) proekt_strategii_final_russ.pdf
7. Зулпукаров А. Аграрная реформа в Кыргызстане. 2001г.
8. Зулпукаров А. Курс лекции по макро и микро экономике. 2010г.